

ма и широко захваћених књижевнотеоријских знања. Овим спојем наша култура је добила важну књигу која данас и у будућности може бити драгоцен путоказ тумачима и читаоцима за упознавање токова фантастичне књижевности на јужнословенским просторима.

Др Елма И. ХАЛИЛОВИЋ
Државни универзитет у Новом Пазару
Департман за филолошке науке
Српска књижевност и језик
elmahalilovic19@yahoo.com

МАЈКА КАО НЕПРИЈАТЕЉИЦА: ПСИХОЛОШКА ДРАМА И АУТОБИОГРАФСКА ОСНОВА РОМАНА ИРЕНЕ НЕМИРОВСКИ

Ирена Немировски, *Непријатељица*, превела с француског Катарина Ћирић Петровић, Академска књига, Нови Сад 2025

Романом *Непријатељица* (*L'Ennemie*, 1928), који је Ирена Немировски¹ објавила под псеудонимом Пјер Нерџ, ауторка је већ на самом почетку књижевне каријере показала способност да споји дисциплиновану и јасну композицију текста са немилосрдним разоткривањем унутрашњих психолошких истина. Контекст настанка овог дела нераскидиво је везан за париске *Луге њодине* међуратног периода, променљиве моралне хоризонте тадашње елите и руско-емигрантско залеђе саме списатељице. Управо та трострука перспектива одређује тон романа и његову унутрашњу напетост, јер се испод спољашње раскоши монденских престоничких ритуала открива мрачна студија породичних односа, трагедије, мржње и немоћи, у којој се преплићу лично искуство и биографско наслеђе ауторке.

Псеудоним, конструисан као анаграм ауторкиног имена, служио је да ублажи препознатљивост аутобиографских упоришта, фигуре мајке Фани, култа младости и стида због порекла. Тако *Непријатељица* постаје не само књижевно дело, већ и чин самоодбране, па и прикривене освете. Данашње читање, осветљено снажном ревалоризацијом ауторкиног

¹ Ирена Немировски (1903–1942), рођена у Кијеву у јеврејској породици банкара, након револуције емигрирала је у Француску, где је на Сорбони студирала књижевност. После доношења антијеврејских закона у вишијевској Француској депортована је у Аушвиц, где је умрла 1942. године. Постхумно објављена *Француска свијта* (*Suite française*) (2004) постала је књижевна сензација, освојила публику и обновила интересовање за њен опус. На српски су преведени романи: *Француска свијта*, *Животи Чехова*, *Случај Курилов*, *Давид Голдман* и *Непријатељица*.

опуса после постхумног тријумфа *Француске свиџе* (2004),² потврђује да овај роман стоји као рани али потпуно зрео темељ поетике ове ауторке. У њему се на особен начин укрштају реалистичка нарација, оштрина израза и неуморно трагање за унутрашњим расцепима женског искуства, чинећи од *Нејријајџељице* дело које и данас зрачи снагом и актуелношћу.

Радња *Нејријајџељице* осветљава одрастање једанаестогодишње Габријеле Браганс у околностима подељеног дома између Париза и Бијарица. Породицу обележава одсуство родитељске бриге. Отац Леон, руски аристократа у егзилу, најпре је мобилисан у Првом светском рату, а потом одлази у Пољску да ради. Немоћан је и, рекли бисмо, неспособан да обезбеди топлу породичну средину. Мајка, Франсин, очаравајућа и друштвено амбициозна, присутна је само као друштвена фигура, никада као права мајка. Млађа сестра Мишет, стара свега шест година, страдала је у кући за време мајчиног изостанка. Дете је случајно просуло кључалу воду по себи, а Габријела ју је затекла на поду у тешком стању. Тај приказ, оштар и неподношљив, урезује се у њену свест као рана која никада не зацељује. Иако остатак породице убрзо заборавља Мишет, Габријела остаје једина чуварка сећања на сестру, претварајући тугу у морални и емотивни терет. Кућа, која би требало да буде огњиште, у овом се окружењу претвара у хладну сцену трагедије и кривице, у позорницу на којој се изводе ритуали без љубави. У таквом усамљеном свету Габријела улази у адолесценцију; кокетира, открива моћ погледа и тежину жудње. Међутим, искуство sazревања убрзо поприма трагичан обрт јер девојчица бива силована, што додатно потврђује разорну динамику детињства у коме су сигурност и нежност замењени насиљем, понижењем и прећутаним оптужбама. Након рата породица бележи привредни напредак захваљујући фабрици коју отац купује, али Франсин наставља расипнички, хедонистички живот, упуштајући се чак у аферу са рођаком Шарлом. Габријела одраста у окружењу лажног буржоаског сјаја и хладноће, све више осећајући растући бес према мајци. Прогоњена сличностима са Франсин и уплетена у породичне тајне, она осећа гађење и очај. У сцени на тераси, док мајка свира клавир, Габри нагло одлучује да скочи и тиме насилно и симболички прекида све породичне везе. Њена смрт је чин освете и ослобађања, последњи начин да пресече усуд који ју је везивао за мајку.

Ово дело, које можемо окарактерисати као роман који се бави тинејџерским бунтом и одрастањем, не задржава се притом на површном, натуралистичком опису породичног миљеа, већ прецизно сабира микроситуације понижења, зависти и тихе мржње између мајке и ћерке.

² Роман *Француска свиџа* Ирене Немировски, објављен постхумно 2004. године, доживео је изузетан успех: продат је у стотинама хиљада примерака, преведен на више од тридесет језика и овећан наградом Ренодо, први пут додељеном постхумно.

Тако се показује да у атмосфери емоционалне пустоши и ћутања сваки избор постаје погрешан, а свако сећање постаје неподношљив терет. Средиште романа је фигура мајке као „непријатељице”, што представља симболичну перверзију архетипа родитеља који старију ћерку види као супарницу и сметњу, уместо као биће коме је потребна заштита и љубав. Франсин опстаје у том свету кроз сталну потврду своје пожељности. Њен ерос постаје радно стање, друштвена валута и израз нарцистичке дисциплине. Габријела, с друге стране, осцилује између презира и чежње, између гнушања и потребе за признањем, што рађа токсичну дијалектику мржње и зависности. У том светлу, роман неретко проговара и кроз митолошки образац. Архетипски „Електра-момент” (ћерка која презире мајку због неверства оцу) овде није пуки кључ за тумачење, већ фигурација моралне трауме и повреде породичног реда која присиљава младу јунакињу да буде сведок онога што не сме да види и судија онога што не зна да пресуди. Роман ипак не демонизује Франсин до краја јер је старење и страх од времена обликују у трагичну фигуру, али ни таква трагедија не ослобађа је одговорности. Управо у том дијапазону између саосећања и пресуде наратив добија пуну психолошку напетост.

Из тог емоционалног чвора израста и мотив наслеђа, питање да ли ћерка, када одрасте, може избећи судбину да постане попут мајке. Тај мотив се огледа у низу ситних препознавања, у огледалу, у гестовима, у ситним лажима и прећутним прорачунима. Габријела гради свој идентитет и против мајке и кроз мајку. Сличност с њом истовремено је истина од које бежи и сенка која је неумољиво прати. Роман ту отвара трагичну перспективу херeditарног греха, не као метафизику крви већ као морални усуд једне породице.

Додатни слој текста чини двоструки културни идентитет породице Браганс, руско порекло уклопљено у оквире француског високог друштва, при чему се француски манири појављују као маска и амбиција, док изгнанство остаје тихи подтекст стида и чежње за припадањем. Текст ову двострукост не обрађује директно као засебну тему, али је дискретно уписује у сваку друштвену сцену, у манире, очекивања, ритуале балова и летовалишта. На тај начин породична драма добија шири оквир. Француска се, на површини, представља као да је заборавила рат, али у стварности остаје заробљена у властитим предрасудама и ригидним класним ритуалима.

Посебан слој приповедања односи се на третман женске сексуалности. Ирена Немировски јасно показује двоструке стандарде, да оно што се мушкарцима допушта као урођено и као темперамент женама се враћа као стигма и разлог за контролу. Франсин своју вредност мери способношћу завођења; Габријела пак у иницијацији доживљава амбивалентну моћ погледа, који јој дарује самосвест, али и онај поглед који прети насиљем. Роман алудира на тренутке када граница између при-

станка и принуде бледи, показујући како млада жена, покушавајући да овлада својом жељом као простором слободе, наилази на бруталност која је враћа у круг кривице и срамоте. Овако приказано искуство нема сензационалистички тон, изведено је наративно економично, кроз елипсе и померање фокализације, као низ „непријатних истина” иза којих нема реторичког уточишта. На том плану, супарништво мајке и ћерке постаје и борба за симболички капитал пожељности у патријархалном пољу у коме се женски живот мери старошћу и свечаним приликама.

Мотив усамљености прожима све јунаке романа и на тематском плану усидрује роман у егзистенцијалистичку ноту. Невидљиви зидови између укућана, хладне вечере, ритуали дома без тоpline и ћерка која уточиште налази у читању. Отац је ту пример благог али немоћног присуства, које се, парадоксално, претвара у још једну одсутност; Франсин је пример друштвеног обиља које камуфлира унутрашњу празнину. Габријела тражи утеху у оцу, чак га моли да оду сами да живе у Ници. У таквим односима вечног одбијања роман не нуди никакав сентиментални излаз. Кућа постаје простор распршења, а не окупљања; породични идентитет низ прећутаних уговора, а не заједница. Насиље, најпре психолошко (понижење, игнорисање), а потом и физичко, избија као последица хроничне небриге и цинизма, а не као једини инцидент. Чак и Габријелино анонимно писмо којим разоткрива мајку представља симболичко насиље, језик на тај начин заузима место закона, а изговорена истина постаје пресуда.

У том кључу важно је ишчитати и метаниво нарације. Код Ирене Немировски писање постаје чин ослобађања. Ауторка претвара сведочење у нарацију, а нарацију у оружје, најпре псеудонимом којим штити приватност, али изнад свега ослобађа глас. Паралелизам између Габријелиног писма и ауторкиног геста објављивања наглашава да је језик једини расположиви закон у свету без поверења. Роман је у том смислу двострук, унутар приче раскринкава лаж и враћа меру, а изван приче представља ауторкин покушај да кроз фикцију изађе из зачараног круга међугенерациског понижења и да коначно успостави однос са својом мајком. Одатле осећај документарне аутентичности упркос литерарној конструкцији. Читалац у овом делу препознаје искреност приповедања која не тражи алиби.

Поетика романа прати његову амбицију. *Непријатности* не експериментише формом. Приповедање је остварено у трећем лицу, претежно из Габријелине перспективе, са линеарном, хронолошком композицијом. Овако класичан облик и сажет, економичан стил са ефектним дијалогима омогућавају да психолошка тензија дође до изражаја. Иронијски опис монденских ритуала, хаљина, балова, летовалишта, контрастира се са интимним, згуснутим приказима унутрашњих стања; управо та комбинација доноси хладну оштрину осуде. Дискретни мотиви попут

огледала (симбол страха од сличности), музике и плеса, или сећања на мртву сестру (стални подсетник на трагедију) утемељују семантичку мрежу романа. Франсин је била та која се упорно огледала, док је мала Габријела посматрала тај приказ и у њему учила о сопственој будућој сличности. Мајка је такође била та која је савршено свирала клавир, готово професионално, пред отменим друштвом, али није допуштала ћерки да дуго остане уз њу док свира, иако је девојчица обожавала музику. На тај начин огледало, музика и сећање на сестру обликују тро-струку симболику која везује страх, завођење и губитак у јединствену мрежу (породичног) значења.

На тај начин *Нејријаџељица* легитимно стоји уз дела међуратне француске прозе која су секла породичне конфликте и морално лицемерје. Због тога дело ове ауторке можемо повезати са Моријаком – јер с њим дели немилосрдност у разоткривању хришћанског буржоаског дома; са Колет – због разумевања женског искуства и протока времена; са Елзом Триоле – која је сличном оштрином сликала руске емигранте између два рата; па чак и са Монтерланом – због горке ироније иницијације младих девојака. Ипак, код Ирене Немировски иза сваког друштвеног приказа стоји породични лом, што обезбеђује специфичну дубину и препознатљив тон.

Место *Нејријаџељице* у опусу Ирене Немировски постаје јасно тек кроз њене касније текстове, нарочито романе *Бал* (*Le Bal*, 1930) и *Вино самоће* (*Vin de solitude*, 1935). У *Балу* се иста тема појављује у краћој и згуснутијој форми, обојена црним хумором, ћеркина освета поприма гротескне црте и завршава се самоспознајом. *Вино самоће* је готово отворена аутобиографија са панорамом која се протеже од Кијева до Париза, нудећи зрелији излаз из породичне трауме.³ У том развоју *Нејријаџељица* остаје прва битка, онај најогољенији и најпробојнији литерарни удар, после кога наступа период поетске економије и моралног прочишћења.

И на крају, *Нејријаџељица* је композиционо сажет, али идејно и психолошки вишеслојан роман који се може читати и као интимна оптужница, и као универзална парабола о родитељском промашају. Истина овде не доноси хармонију, већ уводи одговорност. Управо због тога роман погађа и данас, не зато што је пука исповест или скандал, већ зато што остаје у потпуности књижевност. Дисциплина погледа и језика која показује како из наизглед малих, свакодневних гестова рађа се насиље, а из недостатка љубави израста трагедија. Његова актуелност потврђује се и у ширем књижевном контексту, јер теме породице, наслеђа и неисписаних страна унутрашњих односа нису пролазне, већ универзалне од

³ Након Иренине депортације и смрти 1942. године, Фани Немировски (рођ. Левин) је покушала да се домогне наследства, занемаривши бригу о унукама.

античких трагедија до модерног романа. Чињеница да се француски *rentrée littéraire*⁴ 2025. године управо фокусира на породичне тајне и међугенерациске ломове сведочи да Ирена Немировски није усамљена. У наредним годинама посматраћемо нове ауторе који, можда на сличан начин али кроз перспективу других генерација и у другачијим друштвеним контекстима, разрађују исте тамне тачке које нас у крајњој линији увек враћају на питање шта нас чини породицом и како, ако је то уопште могуће, изаћи из зачараног круга наслеђа.

Др Велимир Д. МЛАДЕНОВИЋ

Истраживач

Западни Универзитет Темишвар, Румунија

(Université de l'Ouest de Timișoara, Roumanie)

velimir.mladenovic@e-uvt.ro

⁴ *Rentrée littéraire* је устаљени француски израз који означава период касног лета и ране јесени (отприлике од средине августа до октобра/новембра), када на тржиште излази изузетно велики број нових наслова романа, есеја и збирки прича. То је догађај од великог значаја за издаваче, књижевне критичаре и награде, јер се тада обликује канон текуће године и одређују кључне књижевне тенденције. Према подацима за *rentrée littéraire* 2025. године, објављено је укупно 484 романа, од чега 344 на француском језику (међу њима 73 првенца), док 140 наслова чине преводи са других језика.